

TÜRKİYE VE DÜNYADA KANATLI SEKTÖRÜNÜN GENEL DURUMU

Resim 1: Kuluçkadan yeni çıkmış broiler civcivleri.

1. Kanatlı sektörü ile ilgili üretim, tüketim ve istihdam

Bakanlığımız, 1930'lu yıllarda başlayıp 1970 ve 1980'li yıllarda hız kazanan, kurmuş olduğu kanatlı üretim ve araştırma kurumları ile kanatlı sektörüne önderlik yapmış, uygulamaya koyduğu Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Yem Desteği sayesinde yeni modern üretim tesisleri kurulmasını teşvik etmiş, kanatlı üretiminin Ülkemizdeki hayvansal protein açığının giderilmesinde vazgeçilemez bir üretim kolu olduğunu üreticilere ve girişimcilere uygulamaları ile göstererek kanatlı sektörüne büyük yatırımlar yapılmasına ve bu sektörde Entegrasyonların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Özel sektörün kanatlı üretiminin cazibesini görerek büyük yatırımlara gitmesi, kendi üretici birlik ve derneklerini kurmalarından sonra, Bakanlığımız kanatlı sektöründe yönlendirici görevini önemli ölçüde tamamlamış, kanatlı üretiminden (Araştırmaya yönelik üretim hariç) yavaş yavaş çekilmiştir. Bakanlığımız kanatlı sektöründe araştırma, izleme, damızlık ithalatını ve sektörü yönlendirme faaliyetlerini sürdürmekte, sektörle ilgili problemlerde müdahale yetkisini kullanmaktadır. Bu gün tarımsal üretim ve gıda sektöründe Ülkemizin cirosu en büyük firmaları, kanatlı entegre firmalarıdır. Geçimini kanatlı sektörden temin eden (üretici çiftçi, sektörle ilgili esnaf, yem, ilaç, yan sanayi, nakliye, pazarlama dahil) insan sayısı yaklaşık 1,5 milyon (aileleri ile birlikte) kişidir. Sektörün yıllık cirosu yaklaşık 5,5 milyar dolardır. Kanatlı sektörü Ülkemiz tarımı içinde en hızlı gelişen ve en güçlü sektörlerden biri haline gelmiştir.

Resim 2: Yer sisteminde yetiştirilen yumurtacı yarkalar.

FAO 2022 yılı verilerine göre; Dünya’da 123.631.334 ton tavuk eti üretimi, 103.267.970 ton tavuk yumurtası üretimi yapılmıştır. Dünya üretimi ile kıyaslandığında Ülkemiz, tavuk eti üretiminde 9. ve tavuk yumurtası üretiminde 10. sırada yer almıştır. Avrupa’da ise, 20.084.171 ton tavuk eti üretimi, 11.429.703 ton tavuk yumurtası üretimi yapılmıştır. Avrupa üretimi ile kıyaslandığında Ülkemiz, tavuk eti ve tavuk yumurtası üretiminde 2. sıradadır. İhracat bakımından kıyaslandığında ise Dünya’da, tavuk etinde 664 bin ton ile 5. sırada tavuk yumurtasında ise 221 bin ton ile 3. sırada yer almıştır.

Kanatlı sektöründe toplam 10.290 (kuluçkahane, kombina-kesimhane, damızlık, etlik ve yumurtacı) işletme mevcuttur. Üretim işletmelerinde 2.578 damızlık kümes, 12.777 ticari etlik kümes, 4.344 ticarî yumurtacı kümes olmak üzere toplam 19.699 adet kümes bulunmaktadır. Mevcut işletme ve kümeslerde kapasite kullanım oranının % 85-90 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Bilindiği üzere kanatlı eti ve yumurtası; sağlıklı, ucuz, kısa sürede üretimi yapılabilen halkımızın beslenmesinde çok önemli bir yer tutan protein kaynaklarıdır. Kanatlı eti; üretim ve tüketim rakamları bakımından kırmızı eti geçmiş ve protein açığının kapatılmasında vazgeçilemez alternatif gıda olmuştur.

Tablo 1: 2022 yılı kanatlı işletme sayıları:

Kuluçkahane (Adet)	Kombina ve Kesimhane	Damızlık (Adet)	Ticari Etlik (Adet)	Ticari Yumurtacı (Adet)	Toplam(Adet)
73	55	405	7.683	2.074	10.290

Tablo 2: 2022 yılı kanatlı kümes sayıları:

Damızlık (Adet)	Ticari Etlik(Adet)	Ticari Yumurtacı(Adet)	Toplam(Adet)
2.578	12.777	4.344	19.699

Kaynak: GKGM

Resim 3: Kafes sisteminde yumurta tavukçuluğu.

TÜİK verilerine göre 2002 yılında **696.187- ton** olan toplam tavuk eti üretimi 2022 yılında toplam **2.417.995 tona** çıkartılmıştır.

Resim 4: Broiler civcivleri.

TÜİK verilerine göre 2002 yılında **11.555.000.000-adet** olan yumurta üretimimiz, 2022 yılında **19.808.539.000 adet** olarak gerçekleşmiştir.

Üretim değerlerinden görüldüğü üzere 2002-2022 yılları arasında tavuk eti üretimi %247, yumurta üretimi ise %71 artmıştır. Ülkemiz kanatlı eti ve yumurtası üretiminde kendine yeter olup, üretim fazlasını ihraç etmektedir.

Resim 5: Çok katlı kafes sisteminde yumurta tavukçuluğu.

Tablo 3:Üretim

	Yumurta (Milyon Adet)	Tavuk Eti(Ton)	Nüfus(Kişi)	Yumurta (Adet/Kişi)	Tavuk Eti (Kg/kişi)
2002	11.555	696.187	68.600.000	168	10,148
2003	12.667	872.419	69.000.000	184	12,644
2004	11.056	876.774	69.400.000	159	12,634
2005	12.052	936.697	69.800.000	173	13,420
2006	11.734	917.659	70.200.000	167	13,072
2007	12.725	1.068.454	70.586.000	180	15,137
2008	13.191	1.087.682	71.517.000	184	15,209
2009	13.833	1.293.215	72.560.000	191	17,823
2010	11.841	1.444.059	73.723.000	161	19,588
2011	12.955	1.613.309	74.724.000	173	21,590
2012	14.911	1.723.919	75.627.000	197	22,795
2013	16.497	1.758.363	76.667.864	215	22,935
2014	17.145	1.894.669	77.695.904	221	24,385
2015	16.726	1.909.276	78.741.053	212	24,248
2016	18.098	1.879.018	79.814.871	227	23,542
2017	19.281	2.136.734	80.814.525	239	26,439
2018	19.643	2.156.669	82.003.882	240	26,299
2019	19.898	2.138.035	83.154.997	239	25,935
2020	19.788	2.136.263	83.614.362	237	25,549
2021	19.298	2.245.770	84.680.273	227	26,520
2022	19.809	2.417.995	85.279.553	232	28,354

Kaynak: TÜİK

Resim 6: Kesim zamanı gelmiş broiler piliçlerin nakledilmesi.

2. İhracat

Kanatlı eti ve sakatatı ihracatımız 2002 yılında **19.642** ton iken 2022 yılında **674.223** ton olarak gerçekleşmiştir. Kanatlı eti ve sakatatı ihracatımız 2002 yılında **12 milyon dolar** iken 2022 yılında **1.093.484.391 dolara** çıkmıştır.

2002 yılında sofralık ve damızlık /kuluçkalık toplam yumurta ihracatımız **31.900.693** adet iken 2022 yılında bu rakam **3.698.839.154 adet** olmuştur. Yumurta ihracatımızın değeri ise 2002

yılında yaklaşık **4 milyon dolardan**, 2022 yılında **393.341.958 dolar** seviyesine yükselmiştir. İhracat rakamlarından görüldüğü üzere 2002-2022 yılları arasında kanatlı eti ve sakatatı ihracatı 90 kat, yumurta ihracatı ise 99 kat artmıştır.

Resim 7: Kombinadan bir görüntü.

Tablo 4: Yumurta ihracatı (adet)

YIL	Sofralık	Damızlık	Toplam	\$
2002	13.405.174	18.495.519	31.900.693	3.945.795
2003	75.634.913	48.430.617	124.065.530	10.335.482
2004	123.289.304	54.216.888	177.506.192	13.915.863
2005	105.274.000	67.211.863	172.485.863	18.505.116
2006	256.625.000	42.176.597	298.801.597	17.763.737
2007	760.023.000	40.000.000	800.023.000	68.499.913
2008	1.229.170.000	135.400.000	1.364.570.000	119.946.213
2009	1.005.307.000	186.155.000	1.191.462.000	100.203.639
2010	2.115.859.000	97.506.000	2.213.365.000	156.619.363
2011	3.618.983.000	191.759.000	3.810.742.000	285.556.692
2012	3.971.382.000	259.487.000	4.230.860.000	350.995.320
2013	4.472.120.000	218.730.000	4.690.850.000	406.711.834
2014	4.652.197.000	171.529.000	4.823.726.000	404.094.690
2015	3.313.444.000	205.040.000	3.518.484.000	275.150.160
2016	4.429.693.000	231.201.000	4.660.894.000	290.372.770
2017	5.373.403.148	207.821.744	5.581.224.892	376.607.869
2018	5.451.922.000	329.290.001	5.781.212.001	430.272.406
2019	4.030.880.618	348.264.480	4.379.165.098	295.053.238
2020	3.065.707.000	481.398.501	3.547.105.501	255.970.235
2021	3.145.513.000	535.356.084	3.680.869.084	374.885.143
2022	3.119.849.000	578.990.154	3.698.839.154	393.341.958

Kaynak:TÜİK

Tablo 5: kanatlı eti ve sakatatı ihracatı (ton)

	Tavuk Eti	Hindi Eti	Tavuk Ayağı	İleri İşlenmiş Kanatlı eti	Toplam	\$
2002	6.252	695	12.695		19.642	12.026.313
2003	8.547	805	15.818		25.170	16.479.772
2004	11.096	615	17.339		29.050	19.755.841
2005	27.278	1.929	15.767		44.974	34.646.633
2006	20.411	420	18.979		39.810	27.217.000
2007	24.775	808	26.174		51.758	43.421.000
2008	47.895	1.297	30.660		79.852	87.269.000
2009	81.632	953	32.511		115.096	152.594.000
2010	104.106	1.036	35.232	10.869	151.243	229.728.000
2011	195.937	2.081	36.632	12.865	247.515	409.517.000
2012	269.985	3.737	31.159	21.368	326.249	566.848.000
2013	322.429	6.741	42.039	24.484	395.693	655.781.000
2014	353.387	8.227	45.464	23.466	430.544	699.558.404
2015	294.128	5.523	41.733	17.839	359.223	471.756.938
2016	268.524	5.535	49.490	13.382	336.931	387.177.103
2017	350.562	7.234	54.827	30.397	443.021	572.489.767
2018	404.179	9.770	52.768	39.023	505.740	626.225.426
2019	385.406	16.919	54.180	28.097	484.603	612.683.195
2020	413.729	13.325	53.570	27.957	508.582	548.787.078
2021	488.657	14.502	51.479	46.761	601.399	856.543.892
2022	548.051	9.540	55.594	61.038	674.223	1.093.484.391

Kaynak: TÜİK

3. İthalat

Damızlık üretimi ve ıslah çalışmaları pahalı ve uzun süreç gerektiren bir faaliyettir. Dünyada damızlık broiler ve yumurtacı tavuk üretimi yaparak ülkelerin ihtiyacını karşılayan sayılı firma bulunmaktadır. Dışa bağımlılık bu bakımdan kaçınılmazdır. Bununla beraber Ülkemizde yerli genotiplerin geliştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Ankara Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne 4 adet yumurtacı tavuk hattı geliştirilmiş olup, ıslah çalışmaları devam etmektedir.

Yerli Damızlık broiler üretimin de stratejik önemi olduğu düşünüldüğünden, TAGEM'e bağlı Eskişehir Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne ANADOLU-T etçi tavuk hattı geliştirilmiştir. Ticari tavuk eti ve yumurta üretimi tümüyle ülkemizde yapılmaktadır.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde ithalatın, et ve yumurta tavukçuluğunda damızlık yumurta ile damızlık civciv şeklinde gerçekleştiği, hindi üretiminde ise kuluçkalık yumurta şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 6: Damızlık civciv ve yumurta ithalatı. (adet)

İTHALAT

Yıllar	Etçi Damızlık Civciv İthalatı	Etçi Damızlık Yumurta İthalatı	Yumurtacı Damızlık Civciv İthalatı	Damızlık Hindi Civciv İthalatı	Kuluçkalık Hindi Yumurtası İthalatı
2002	1.453.576	11.007.690	490.894	23.597	1.848.000
2003	1.167.285	9.744.434	445.014	31.416	4.785.200
2004	1.120.239	10.399.366	464.456	25.700	6.519.200
2005	845.378	11.599.355	469.364	30.600	4.985.120
2006	1.174.122	4.276.901	499.270	0	3.236.900
2007	1.027.207	5.784.689	379.822	0	5.039.815
2008	1.729.310	5.077.858	525.082	14.560	4.745.135
2009	1.796.766	5.961.154	574.258	7.480	3.694.168
2010	2.850.263	5.952.899	732.571	16.870	5.233.242
2011	4.248.012	8.979.192	712.820	16.525	5.006.600
2012	5.172.052	8.233.260	725.822	17.474	5.489.700
2013	1.987.899	19.161.746	694.246	26.785	5.996.459
2014	1.464.804	28.781.985	911.578	26.675	5.859.857
2015	1.220.593	20.143.983	1.140.474	33.420	4.849.600
2016	735.574	21.807.330	809.430	24.805	3.578.200
2017	285.685	26.914.060	868.676	45.500	6.774.000
2018	131.552	32.194.004	837.101	50.275	6.115.000
2019	218.258	28.702.220	849.986	59.289	4.434.000
2020	203.257	25.867.192	802.519	25.999	2.489.299
2021	226.766	29.579.423	938.515	23.610	2.463.200
2022	448.821	34.897.943	810.105	35.516	1.447.800

Kaynak: HAYGEM

4. Destekler**4.1. Kanatlı Sektörüne Yönelik Düşük Faizli Kredi Destekleri**

Bakanlığımız sektörü desteklemek amacıyla 30.12.2023 tarihli ve 32415 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yürürlüğe konulan T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Karar kapsamında, gerçek ve/veya tüzel kişi üreticilere düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullandırmak suretiyle tarımsal üreticilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Kanatlı sektöründe hem yatırım hem de işletme kredilerinde %100'e (sözleşmeli üretim, planlı üretim, kadın ve genç çiftçi, yerli hat kullanımı, damızlık yetiştiriciliği yapanlara) varan faiz indirimli kredi kullandırılmaktadır.

4.2. Kırsal Kalkınma ve IPARD Destekleri

Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (No:2023/51) 29.12.2023 tarih ve 32414 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tebliğ ile 81 ilde faal işletmeler için teknoloji yenileme ve/veya modernizasyon niteliğindeki YEÜ başvuruları ile 81 ilde yumurta tavukçuluğu yetiştiriciliği yapan

faal işletmeler için kapasite artırımı ile teknoloji yenileme ve/veya modernizasyon niteliğindeki yumurta paketlenme ünitesi başvuruları hibe kapsamında değerlendirilecektir. Proje tutarının %50 si hibe olarak desteklenmektedir.

Kanatlı eti sektörü IPARD Programının ilk döneminde hem üretim hem de işleme ve pazarlama alanlarında desteklenmiştir. İPARD II (2014-2020) programında da kanatlı eti üretimine yönelik yatırımlarda uyulması gereken kapasite kriterlerine göre işletmelerin, en az 5.000, en fazla 50.000 et tavuğu/dönem broyler kümesi kapasitesi veya en az 1.000, en fazla 8.000 hindi /dönem hindi kümesi kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir.

Ayrıca Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunca IPARD kapsamında yatırım yapacaklara çağrılar yapılmaktadır.

5. Yapılan Çalışmalar

14.06.2005 tarihinde çıkarılan 5363 sayılı tarım sigortaları kanunu kapsamına kümes hayvanları da dahil edilmiştir. Üreticinin sigorta priminin % 50 si oluşturulacak havuza aktarılarak üreticilerimize önemli bir destek sağlanmıştır.

KDV ile ilgili olarak 30 Aralık 2007 tarih ve 26742 sayılı resmi gazetede yayımlanan 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile işlenmiş kanatlı etinde KDV oranı %18'den %8'e düşürülmüştür. 27 Kasım 2011 tarih ve 28125 sayılı resmi gazetede yayımlanan 2011/2466 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile toptan et satışları ile canlı kümes hayvanları satışında KDV oranı %1'e indirilmiştir. Uygulamada mahsuplaşma aşamasında firmaların KDV alacaklarının tahsilinde problem yaşamaları ve oluşan mağduriyetler üzerine, yine sektörün talebi ile 24 Şubat 2013 tarih ve 28569 sayılı resmi gazetede yayınlanan 2013/4345 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden toptan kümes hayvanları etleri ve sakatatındaki KDV ile 1 Aralık 2013 tarih ve 28838 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2013/5595 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla canlı kümes hayvanları satışındaki KDV oranı yeniden %8'e yükseltilmiştir.

Tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin düşürülmesi için, hayvan yem ve yem hammaddelerindeki KDV oranları 01 Ocak 2016 tarih ve 29580 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2015/8353 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile %8'den %1'e, 10 Şubat 2016 tarih ve 29620 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6663 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile de hayvan yem ve yem hammaddelerindeki KDV sıfıra düşürülmüştür.

02.01.2020 tarihli ve 30997 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Mal ve Hizmetlere Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Karar'da yapılan değişiklikle, tavuk yumurtası toptanda % 1 KDV'nin uygulandığı I nolu listeye alınarak KDV % 8'den %1'e indirilmiştir.

14 Mart 2019 tarihli ve 24 Aralık 2019 tarihli Resmi Gazete yayımlanan Enerji Piyasa Düzenleme Kurulunun Kararıyla etlik tavuk kümesi, yumurtacı tavuk kümesi, ticari hindi kümesi, ticari kaz kümesi , ticari bıldırcın kümesi, ticari ördek kümesi, damızlık kümesi ve kuluçkahane işletmeleri indirimli elektrik tarifesinden yararlandırılmışlardır.

Bazı zamanlar yazılı ve görsel medyada yer alan olumsuz beyanlar tüketimin d  mesine neden olmaktadır. Bakanlığımız hazırlattı ı Kamu Spot'ları ile kanatlı eti ve yumurtası ile ilgili yanlış algılamaları giderme yoluna gitmiş, bununda kamuoyunda etkili olduğunu gözlemlemiştir.

14 Eylül 2023 tarih ve 32309 Resmi Gazete'de Tarımsal  retimin Planlanması Hakkında Yönetmelik yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

15 Eylül 2023 tarih ve 32310 Resmi Gazete'de Sözleşmeli  retimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bakanlığımızca hazırlanan Tip Sözleşmeler Bakanlık Web sayfasında yayınlanmıştır.